

קודם לכן, כי הוא אלהים חיים ורצונו חיים, וברא באויר עולם שיולדו בו הבריות כפי מה שגזר לכל מין מין, וברא עליונים בריות משונות כדי שיכירו מקצת גדולתו. וברא אדם בתחתונים גם הוא מעין של מעלה ונתן לו תורה כדי שיכיר מתוך התורה גדולתו של בורא ויותר היודעים מעשה מרכבה ומעשה בראשית, אבל בלא חכמת התורה נבער כל אדם מדעת להכיר גדולתו של הקב"ה, ובכל מקום שהוא הוא עליון על כל עליון ושכינתו זורחת בכל עד תהום התחתון ורואה כל בריותיו מראמים גבוהים עד ביצי כנים, כי כך צורך לבריות זה כמו זה; ואין מחיצה לפניו שהרי בראה וכל הרחוק לפניו כמו הקרוב אליו, על כן בזריחת שכינתו נמצא בכל, וזהו כבודו מלא עולם, וזהו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, והיינו מליא כל ארעא זיו יקריה. לבד ממקום הבזיון צלמים וטנופת אין כבודו זורח שם כו' [נגד שיטת רס"ג, ראה לקמן פ"ה].

(ב) עמ' 80: הנה זכינו לצאת מסברת המפרשים שבורא צורות לדבר עם הנביאים ואותה הקבלה נשארה בין הקראים והמינים, כי כן מצאנו בפירוש חומש שלהם ויש בו כמה דברים ניאוצים על לימוד המשנה והתלמוד, והגידו לנו שאותו ספר המעוקל בא מבבל לרוסיה ומרוסיה הביאו לרגינשפורק, וכן כתוב בו בספר המינין "ויקרא ה' למשה מתוך ההר כי היה קרוב בהר יותר מכל ישראל, ולא יכשר שנחשוב כי הכבוד אשר ירד בהר סיני הוא אשר דבר למשה, כי ה' ברא קול והוא הקול קרא למשה, כי ה' הבורא לא יספר בספור ולא יכיל לו מקום, ולא נאמר עליו כי הוא בעולם ולא חוץ לעולם כי זה הדבר בברואים אשר יש להם כובד גוף ויכיל להם מקום; וזה שאמר וירד ה' הוא הכבוד הוא הברוי אשר הורידו במקום ראש ההר, ולא נחשוב ונאמר כי זה הכבוד שמו ה', כי זה השם לא יפול על הברואים, גם זה שאמר אנכי ה' אלהיך הוא דבר בריו, וידענו כי הכבוד ירד וה' ברא קול ודבור

ר"א הרוקח. בביטויים חריפים הוא מגנה שיטתם. הוא מראה בקיאות נפלאה בכל ספרי חז"ל בצורה כזו שאינה שכיחה כלל אצל הראשונים בזמנו. היחס של הספר לר"מ תקו הוא מהחכם כרמולי על סמך זה שהובאו שני דברים בשו"ת הרמ"א ותורת העולה בשמו שכתובים בספר זה. כי בכת"י לא נרשם שם הספר ולא שם המחבר. ואע"פ ששתי ראיות הנ"ל מוכיחות כן אבל המתקש יכול לומר אולי נעתקו שני קטעים אלה מעצם ספרו. אמנם בימינו נדפס ספר ערגת הבשם לר' אברהם בר' עזריאל נכתב בשנת תתקצ"ו והוא מזכיר הרבה פעמים את ר' משה בן חסדאי מתקו, והגם שמקצת מדבריו אינם שם הרי הכת"י חסר מתחלתו וסופו. ובכל אופן זה מאשר לנו שהוא הוא המחבר.

מי שרוצה לדעת עמדתו ודעתו של המחבר עליו לקרא את כל הספר, ואני אעתיק פה רק מספר קטעים שבו אנו רואים תמצית שיטתו. (א) עמ' 97, 80: לדעת התורה ולדעת רבותינו, נעמוד כבוד הבורא יתברך שמו בפה כל בריות בקדושתו ובגדולתו, נסיר המכשול מדעתנו, כי אלהים חיים אין להעריך גדולתו ויכולתו, ולא ידמה לו שום דמות. ואין טפה סרוחה כמונו להרהר בהווייתו. כשרצונו להראות עצמו למלאכים מראה עצמו בקומה זקופה, כפי יכולת שיכולים לסבול. ופעמים מראה להם אור משונה בלא דמות, ויודעים ששם שכינתו. ויש לו נידה וניעה? ק"ו מבריות סרוחים, וברא אויר שהוא חיי הבריות וברא במקומו העולם, אילמלא שזה העולם בלא חידוש אויר שנתחדש, כל ברית שהיתה נכנסת לשם לא היה לה חיים. וכשברא את האויר החייהו מן המות שהיה בו

(2) נגד שיטת רס"ג והרמב"ם במו"צ פכ"ו שאין להשי"ת תנועה משום שכבר התבאר במופת כי כל מתנועע בעל גודל מתחלק בלא ספק. כוונתו למ"ש אריסטו בפיסיקה ספר ו' פ"ד וספר ח' פ"ה כמו שציין ר"ש קויפמן בפירושו. וראה מ"ש בענין זה ר"ד קויפמן וי. גוטמן בספריהם.

תורה ונביאים וכתובים משנה ותלמוד ואגדות. תורה, דכתיב נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, וכתוב ויברא א' את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו. הר' יעקב בר' שמשון שפי' מס' אבות כתוב שם; שמי שמפרש בצלמו בצלם א' ברא אותו חיישינן שמא מין הוא, כלומר, מי שעושה פסיק אצל בצלם, משום שרוצה לומר שאין הקב"ה צלם; והוא היה תלמידו של רבינו שלמה ורבו של רבינו יעקב⁽³⁾.

(3) לכאורה דבריו תמוהים מאוד כי בס' מחזור ויטרי לר' שמחה תלמידו של רש"י נדפס פי' למס' אבות כתוב בזה הלשון: כי בצלם אלהים עצמו עשאו המקום, ואית דלא גרסי הא, דכיון דאין לצור דמיון ולא תמונה מי שאומר כזה חיישינן שמא מין הוא, ואף כי בצלם, אית מתרגם ארי בצלמא ה' עבד, ולא בצלמא דה', ובעברי היקף גדול (זקף גדול) בצדן של בצלם לפיסוק הטעם להבין פתרונו כו' ע"כ ובדפוס וילנא מכת"י אחר: וכל האומר בצלמו של יוצרו חיישינן שמא מין הוא, ע"כ. לכאורה נראה שרמב"ח פי' הלשון "מי שאומר כזה חיישינן שמא מין הוא", כלומר מי שאומר שאין לו צלם הוא מין וזה תימה שהרי כפשוטו הכוונה להיפך כג' הכת"י מי שאמר שיש לו צלם הוא מין כלשון הרמב"ם. ולעיל פ"א הבאתי מגמ' חגיגה טז. מחזי כמינות לענין זה.

ונראה שרמב"ח כוון לפירש"י באבות פ"ג מ"ד וז"ל: חיבה יתירה נודעת לו כלומר חבה חבבו שבראו בצלם עצמו שנאמר וכו' וכל המפטט ודורשו לצד אחר כי בצלם וכו' נזרקה בו אפיקורסות, ע"כ. (ויש שינוי שלפנינו בפרקי אבות מביא הקרא בראשית ט, ו, ורמב"ח מביא מקרא א' כו). ולשון זה אינו ברור, נראה שבא לדחות אותו הפי' שכ' "בצלם עצמו". וזהו כלשון המחזור ויטרי "בצלם אלהים עצמו", א"כ הכוונה כמ"ש במחזור ויטרי שמפרש שהמלה כי בצלם אינה מחוברת והפי' כי בצלם היינו בצלמו של אדם. ועל זה הוא אומר נזרקה בו אפיקורסות. ופי' רמב"ח שהכוונה שהמינות הוא משום שסובר שאינו צלם.

אולם גם דברי רש"י כמו שלפנינו יש לפרשם בא"א. במלת בצלמו בצלם אלהים יש כמה פירושים במפרשים א. ברמות מלאכים. (התרגומים ומדרש) ב. האדם הוא שליט בתחתונים והוא בבחינת דיין ושופט שנקרא אלהים. ג. הגשמה שבאדם היא רוח אלהים שבאדם. ד. האדם יש לו כח בחירה במעשיו ובבחינה זו דומה לאלהים. והאע"פ מביא בשם יש אומרים שפירשו ויברא אלהים את האדם בצלמו שהו"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים, שהאלהים דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהים עשה את האדם בצלם. וזה הפירוש חסר לב וכו' עיי"ש והפי' הזה הוא של הקראים. וגג כל הפירושים הנ"ל. ועל זה אמרו נזרקה בו אפיקורסות כלומר שזה

ולא הכבוד דיבר, ומעין זה שאמר ה' נראה אליכם הוא כבוד ה' ברזי, וכן בכל מקום שיאמר בא אליכם, וירד ויעל, ראיתי את ה' והדומה להם. ואמר כי זה שאמר פן יהרסו אל ה' לראות זה מודיע כי שם היה דמות בתוך האש ובתוך הענן כו', והודיע כי הכבוד היה דמותו דמות אדם. ואמרו מקצת המלמדים כי נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ישוב אל זה הכבוד אשר היה דומה דמות אדם ואולם לא היה בשר ודם אבל גופו אש; ואמרו כי זה הכבוד אשר ברא ה' בששת ימי בראשית, ואין כבוד זה בלבד, כי ברא אחד גדול ונורא מזה, אשר לא יראוהו לא שרפים ולא מלאכים וכאשר ראה ה' בחכמתו העתיקו מן ישראל בעת שהשחיתו את מעשיהם ונשאו בין הארץ ובין השמים כדכתיב אלכה ואשובה אל מקומי. וכמו שיש כבוד מכובד ומעולה מחבירו כן המלאכים מעולים מחבריהם. עד כאן דברי המינים. הנה במסורת זה מתבלבלים והולכים בחשך, הם אומרים לא קרא את הצורה ה' ובס' האמונות כתב [הרס"ג] "כינה שמה ה' בשם סיגול שיהא צורתו כדי לגדלה". כו'.

(ג) דף 71: ובמדרש "אמר ר' אלעזר בן פדת במקום שיש אוכלסין יש דוחק אבל בסיני כשבא הקב"ה לסיני ירדו עמו אלפי אלפים ורבי רבבות אלפי שנאן כו' (פסיקתא פ' כ"א ושמות רבה כ"ט) מה קול ה' בכח וכי יש לומר כן והלא אין כל בריה יכולה לעמוד אפילו בקול המלאך שנ' וקול גויתו כתרשיש וגו' וקול דברי כקול המון וקב"ה שכתוב בו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא עאכ"ו והוא צריך לדבר בכח, אלא בקול שהיה משה יכול לסבול; אלמא הוכחנו מדברי רבותינו אותו שהיה מדבר בסיני לישראל למשה הוא שנ' בו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, ולדברי החצונים אותו שנ' בו את השמים וגו' הוא הבורא את הצורה שדברה עם הנביאים ומעתה כל המודה בזה יכפור בזה. (ד) דף 59: וברא מלאכים ובני אדם לעבודתו ובראם בצלם דמות תבניתו, כמו שיש לעדות

קדושתן נטשו כחן וקומתן כבני אדם ולבשו גוש ועפר כו'. ואם תאמר בהקב"ה שכתוב בו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא כיצד היה מתראה בצמצום קומת אדם. אל תתמה דתניא במכילתין כו' ומה אחד ממשמשי שמים הרי הוא במקומו ושלל במקומו קל וחומר למי שאמר והיה העולם. וכן בסנהדרין לט. כמה שכינתא איכא. ונראה לאברהם וליעקב וליהושע ולגדעון כדמות איש. כו'. ואע"ג דכתיב ומה דמות תערכו לו זהו כנגד גדולתו וזהו כבודו כו' הקב"ה צמצם שכינתו בין שני כרובים.

(ה) עמ' 82. וחכמה זו החיצונית, אינה אלא להכשיל בני אדם להוציאם מדעת אמונת התורה, אשר היא תקועה בלב האדם כגדולת יראת הבורא והיא אמונה שלימה ומישרת, שהוא מאמין שהכל נברא ברצון הבורא והבורא הוא למעלה מכל גובהי שמים, והוא נעלם מעין כל, כי עין בריותיו אפילו הגדולים כמו חיות ושרפים לא יוכלו לסבול גדולת הודו ומראת תארו, שאם היו רואים ביותר ממה שיש להם יכולת היו חוזרים לאין, והוא שגור גלגל המזלות להתגלגל בכל יום בקצב השעות והרגעים, כו' וכן לארץ שתהיה תלויה על בלי מה אפילו אין גלגול המזלות סביבה כו'.

(ו) והנה אינם יודעים כיצד ברא יש וממשות מאין, אבל הם יודעים ענין והויה של בורא עד שצריכים לומר מה שכתבו קראי כשהקב"ה ירד ליתן את התורה וגם כשמתראה ומדבר עם הנביאים, ברא צורות ונקראים עם שם ה' ושכחו הפסוק וכבודי לאחר לא אתן תהלתי לפסילים, לומר מי שהוא אומר שנותן כבודו לפסילים. וגם זה אומרים כדי לקיים סברות והרהורים שלהם, גוזרים על הבורא כך יש לו להיות, וכמה משפילים ומבזים את עצמם, ומי שהוא שומע דבריהם וחושב אותם ממש, מבדה בדעתו כיצד נמצא בצלמים של עץ ואבן וכסף וזהב, וכבר פטרו מן הדין עובדי זרות שיכולים לומר שעבדו הבורא הנמצא בכל,

וכן תיקן ברכות מימות האמוראים, אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו. וכן מאמרות שנברא העולם, ודברות של מצות כולם מפי קדוש המדבר והמצוה כאב לבנו. וכן והנה ה' נצב עליו, וכן פה אל פה אדבר בו. ובנביאים ואראה את ה' יושב על כסא כו' ובסנהדרין (מו:) לא תלין נבלתו על עץ גוי מלך תלוי כו'. ע"ז (נג.) כו' לא תעשון אותי. ירושלמי יומא (פ"ה ה"ב) שכינה היתה נכנסת לבית קדה"ק עם שמעון הצדיק. מוע"ק (טו.) דמות דיוקני נתתי בכם. ויק"ר (פל"ד) אני שנבראתי בצלם ובדמות. וראוהו על הים כבחור נלחם ובסיני כזקן מלא רחמים, ויק"ר (פ"א) ותנחומא פ' חיי שרה ותמונת ה' יביט, ארשב"י שהיה רואה את הדמות. ובמדרש שוח"ט (ק"ג) יחזקאל כשראה דמותו נשמטה נפשו ממנו. ובאבדר"ג אין אדם ספוק כדי לידע מה דמות למעלה מוסרין לו מפתחות ויודע מה דמות למעלה. ר"ה (יו.) נתעטף הקב"ה כשליח ציבור. ברכות (ו.) הני תפילין דמארי עלמא. וכן כשבא לבראות העולם נראה בדמות ובקומה שהרי בדבור בראו. ב"ר (פ"י) כל זמן שידי קוניהם ממשמשין בהם וכן מלאכים בדמות קומת בני אדם. ובפרקי דר' אליעזר (פכ"ג) המלאכים שנפלו ממקום

פ"י של הקראים. אבל לא בא לומר שמי שאומר הפ"י בצלם כפשוטו הוא מין שהרי חז"ל והראשונים לא פ"י כפשוטו.

ולדעתי נראה היות שידוע שפירש"י לאבות שנדפס הוא קיצור מפי אריך כמבואר באור החיים. ולפ"ז נראה שכאן היה כתוב כמו במחזור ויטרי ונתקצר. ובעיקר הפ"י שדחה האע"ז ראה מ"ש בפנים בבואר אות תצו. ובפענח רזא: לא יהיה לך וגומר פ"י שלא תחשוב שום דמות וצלם באלהות. וקשה הא כתיב בצלם אלהים עשה וגו'. ויש לומר דבאה אתנחתא תחת בצלם להפרידו מאלהים. והכי קאמר בצלם חשוב שהיה לו יח' לזה עשה אלהים את האדם, ע"כ. גם הלכ"ט מפרש: בצלמו, שהוא עתה בעולם, בצלם א' ברא אותו. ולעיל ממחזור ויטרי שיש ראייה מלשון התרגום (וראה אוצר נחמד ח"ג דף 4). ובתנ"י שמות ו. זה אחד מהדברים ששנינו לתלמי המלך ויברא א' את האדם בצלם ובדמות. וראה מגלה ט. ולעצם הענין, מבואר בפירש"י באבות ובמחזור ויטרי אותו הפ"י של רמב"ה.

לו למטטרון שבעים שמות ואחד מהם ה' הקטן
אפילו אם אותו הספר בר סמכא שהוא מיסוד
רבותינו המושלים ביראת השם הרי הטיל בו
שם לואי ונקרא הקטן להבדיל שם עבד משם
רבו^ט.

ט עמ' 84: ואין אדם [יודע] שיש גלגל
אצור החכמה^ט סביב לחמה ולמזלות אלא מדברי החוקרים, שכך
גוזרים עליהם דומיא דאופן וגלגל שהוא מתגלגל
ובא, אבל רבותינו לא נשתדלו לגזור על אותן
הדברים לומר כך הן הווייתן, כי לא רצו לכזב על
מעשיו של הקב"ה במה שלא ידעו, דבב"ר על
הילוך המאורות והמזלות (פ"ו) אמר רשב"י אין
אנו יודעים אם באויר הם פורחים או שואפין
ברקיע, דבר קשה עד מאד אי אפשר לבריות
לעמוד עליהם, ולא כדברי ר' משה בר מיימון
ואבן עזרא שאמרו עשרה רקיעים כו'.

י עמ' 80: כי כמו שכל הגוף מרגיש מחיות
הנשמה המושכת חיותה לכל האברים והיא למעלה

5) ראה בחגיגה טו. אחר חזא מטטרון כו' שמא
ח"ו ב' רשויות יש בשמים, אפקוהו למטטרון ומחיוהו
שיתין פולסא דנורא. ובסנהדרין לח: זהו מטטרון ששמו
כשם רבו. [ה], לפיכך לא הזכיר שמו וכתב סתם, רש"י.
ובאותיות דר"ע נוסח א' הוצאת ווערטהיימר בבתי
מדרשות החדש ח"ב דף שני"ב: מטטרון כו' קראתיו
בשמי ה' הקטן שר הפנים. וראה בשקיעין לר"ש ליברמן
דף 14. ויש להוסיף מ"ש בס' ראשית הקבלה דף עח.
מכת"י לא' מתלמידי ר"א רוקח: כי שמו מטטרון הגדול
ונקרא ה' הקטן. וראה אליהו זוטא פ"כ ותוס' יבמות
טז: וחולין ס. ובתקו"ז תקון סז. בתו"ש פ"א—קעה.
בראשית ברא אלהים, דא מטטרון דברא ליה הקב"ה
קדמון וראשית לכל צבא השמים ודא הוא אדם הקטן.
שם קעו. מטה האלהים ודאי ודא מטטרון. ובבראשית
רבתי (ירושלים ת"ש) דף כז. וקראו בשמו ה' הקטן.
וכן בהקדמת פי' ס' יצירה המיוחס להראב"ד: מטטרון
שר הפנים הנקרא אדני הקטן. ובפ' עקב כי עיניכם
הרואות את כל מעשי ה' הגדול אשר עשה מכלל שיש
קטן כו'. וראה סיני כרך י"ב דף ק"פ והלאה. ובמדרש
אגדה בראשית דף טו. הקב"ה לקחו (לחנוך) מבני אדם
ועשה אותו מלאך, והוא מטטרון ומחלוקת בין ר"ע
וחביריו בדבר זה, ע"כ.

ומענינים אלו יש בחז"ל בב"ב ע"ה עתידים צדיקין
שיקראו בשמו של הקב"ה. במגילה י"ח יעקב נקרא אל
שנאמר ויקרא לו אל; ובב"ר פ"ח אלו נשמותיהן של
צדיקים שבהם נמלך הקב"ה בכריאת עולמו. ובב"ר
ר"פ כ"ז מדמים יוצרה לצורה.

וכיצד הוא נמצא במקום הטנופת ובבטן בני
אדם בהמות וחיות^ט. ובסברתם החיצונית מביאים
לכל אלו ההרהורים המכוערים עד שמוציאים כו'
בני אדם מחלקו של הקב"ה, ואפילו היהודים
שיראת השם עליהם כו' טועים אחריהם ואומרים,
כיון שהם חכמים בדברים אחרים ומתקיימו
חכמתם ומאמדם, גם בזה הדבר נאמין להם
וטועים רוב העולם, וכ"ש בני אדם שאין בהם ריח
התורה ומתעסקים בחכמות המזלות שמאמינים
בדבריהם ועושים אותם עיקר וגורמים לאחרים
רעה. ומי יודע שהגאולה מעכבת בעבור זה שאינם
יודעים מי הוא זה העושה להם נסים, וכן אם
פורענות בא צועקים ואינם נענים, שמתבוננים
לצעוק למה שאינו עיקר, כי זו הדת החדשה
וחכמתם החדשה מקרוב באו, ואמרו מה שראו
הנביאים הם צורות הברואים. ומיום שדבר השם
לאדם הראשון וברא במאמרו עולם החזקנותו
הבורא ולא בראוי, וכן לנח לאברהם ליצחק
וליעקב וכן על ידי הנביאים במקום שנאמר ה',
החזקנותו הבורא ולא בראוי, וכן מדברי רבותינו
תנאים ואמוראים, בלשונם שקראוהו רחמנא,
הקב"ה, שכינה, הכבוד לשון כולם הוא הבורא
ולא הבראוי כו'.

ז עמ' 73: ומה שכתב "הצורה הבורא
ברא אותה מאור המובהק והשתא אותו אור
מאין בא, אם בתחלה ברא אור ומאותו אור ברא
הצורה תולדה של תולדה נמצאו השמים תולדה
ראשונה והצורה תולדה שניה כו'. ואם זו אורה
לקח ממקצת אלהות שלו, אם כן מה אמר "שלא
יהא נחלק ונפרד" והרי הפריד צורה מאלהותו.

ח עמוד 63: ומה שכתב בא"ב דר"ע שיש

4) ראה מ"ש בענין זה בתו"ש שמות ח"ט
במילואים ס"י ט"ו ומ"ש בבן פורת יוסף בסופו דקכ"ו
ע"ד בשם הבעש"ט ע"ד שאלת הפילוסוף כו'. ובוהר
נשא דקכ"ח ע"א. ובהיכל הברכה סו"פ בחוקותי מביא
רמז על ענין זה מלשון הירושלמי פ"א דתענית אם ישאל
לך אדם איה אלהיך כו' והוא יתברך שמו אש אוכלה כו'
ע"כ.

(ד) בעמוד 71: ובבראשית רבה: ורעם גבורותיו מי יתבונן אמר ר' יהודה הרעש הזה בשעה שהוא יוצא אין כל בריה יכולה לידע אומנתו וענינו, ומה אם סדורו של רעם אין אתה יכול לעמוד, על סדורו של עולם על אחת כמה וכמה, אם יאמר לך אדם יכל אני לעמוד על סדורו של עולם אמור לו כי מה האדם שיבא אחרי מעשיו של מלך מ"ה הקב"ה. ואם היה רואה ר' יהודה שמשדדלין לידע הוותיו של הקב"ה היה רוקק עליהם.

ובתנחומא דורש "אנכי ה' אלהיך לפי שנראה להם הקב"ה בים כגבור עושה מלחמה ונראה בסיני כסופר מלא (צריך לומר: מלמד) תורה בימי דניאל כזקן מלא תורה בימי שלמה בחור, אמר להם הקב"ה לא בשביל שאתם רואים אותי דמויות הרבה אני הוא שבים אני הוא בסיני אמר ר' חייא בר אבא לפי כל עסק ועסק וכל דבר ודבר היה נראה להם". אלמא יודעים מזו כי נראה לבריותיו לפי עסק ולפי היכולת שלהם, אבל מראות גודל כבודו אין בריה יכולה לסבול וכל שכן הויות גדולתו, ועל זה קאמר ואל מי תדמיוני ואשוה, ושגוען הוא להרהר כיצד יצמצם כבודו. ואין לנו לדון ולידע גדולתו ומעשים הנוראים.

עמוד 97: ושוטים הם לחזר אחר הויות הקדש שאין כל העולם כדאי במחשבה זו והרועה להציל נפשו יזהר ולא ילך אחרי שרירות לבם. אך אנו מאמינים שיש אדון העולם והוא יוצרו ובמאמרו בהויות עומד והוא עליון על כל וקרוב לכל, ויודע מחשבות הלב והכליות אע"ג שהוא גבוה מן הגבוהים וזהו גדולתו וגבורתו, וכן מחיה את הכל בגבורתו ובמאמרו בשביל כן אינו צריך להיות בכל מקום לידע ענין תולדותיו כי זהו גדולתו שהוא מעל כל ויודע הכל וקרוב לכל.

(טו) עמוד 83: וטוב לנו לכפור מחדשים מקרוב באו, מבדברי תורה ודברי רבותינו שכולם הם דברי אלהים חיים. ואין לנו להרהר כשלא היה העולם מה היה ענינו של בורא, והויותיו של

בראש, כך הקב"ה בהזריח שכינתו מושך חיות בכל העולם, ע"כ הוא הווה ומצוי בכל והוא לבדו עליון מכל עליון. ובפ' ערבי פסחים (קי"ח) אמר למה נקרא שמו הלל הגדול אמר ר"י מפני שיושב הקב"ה ברומו של עולם ומחלק מזון לכל בריה, פי' דכתיב נותן לחם לכל בשר הודו לאל השמים, וכן ומילין לצד עילאה ימלל וכתוב הלא אלוה גובה שמים.

(יא) עמוד 64: הנה הוזירו רבותינו שלא לדרוש גם בשמו הקדוש אע"פ שהוא נדרש לשבח ולכבודו כו' משום כבוד א' הסתר דבר כו' וכמה קלין וחמורין לאין סוף ולאין קץ, שאין [שיש] לבן טפה סרוחה, לגעוץ רומח בגרונו וחרב פיפיות בלבו [מל] דרוש ולחקור הויותיו של הקב"ה, אם יש לו גושם, או כיצד ענינו, והיה לו לעלוב לחקור את עצמו, כטפה סרוחה שנוצר כו', במה שבגופו אין לו השג יד ובמה שגבוה על כל גבוהים סבר להיות לו השג יד.

(יב) עמוד 69: רס"ג כתב שיש מן החכמים שהיו בימיו אומרים כי כל העוסק במליצות עצומות יוצא לתרבות רעה, והשיב להם כי זה דבר מרוחק מעיני חסידי הדעת. נא שימהו על מה שאמר וכו' והטנופת לא יטנפוהו כו'. לדעתו זהו תרבות רעה^(*).

(יג) עמוד 71: מה לו לבן טפה סרוחה לחשב מה הויותיו כו' כל שאינו חס על כבוד קונו כו' הנוגע לדקדק ולהרהר בכבודו כו'.

(6) כ"ה בספר האמונות והדעות, בהקדמת המחבר, עמ' 13 (לייפציג, תר"ט). ואם יאמר אומר איך נשים עלינו לדין העיון בידיעות ודקדוקים עד אשר נאמין אותם כפי מה שיתבררו במלאכת השיעור ויתישבו והעם מרחיקים המלאכה הזאת עד שהם אומרים שהעיון בה מביא הכפירה ומביא אל האפיקורסות, נאמר כי זה אינו אלא אצל עמי הארץ וכו' וכו', ואם יאמר אומר הנה חכמי ישראל הוזירו מזה ובלבד העיון בתחלת זמן ותחלת המקום כאמרם כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם מה למעלה מה למטה מה לפניו מה לאחור, נאמר ונעזר באלהים כי העיון האמתי לא יתכן שימנעוהו ממנו ויוצרו כבר צוה בו עם ההגדה הנאמנת כאמרו (ישעיה מ, כא) הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם הלא הבינותם מוסדות הארץ.

כתבנו למעלה בראיות ברורות מדברי תורה
ודברי רבותינו.

(יח) בעמוד 79: עוד כתב (בס') האמונות
מאמר ב' "והאנשים אשר אינם מאמינים שהוא
צר גושם אבל מאמינים שיש לו ניעה ועמידה
כעס ורצון ומחילה כבר הודו והעידו שיש לו
גושם. השווה לשאר הגלמים דומים, ומי שאמר
אין אני תובע מראובן ק' כסף אבל אני תובע
ממנו עשרת אלפים שהוא בודאי ק' כסף, לא
אמר כלום, כי אין הנדון דומה לראיה ובראייתו
הוא סותר דבריו הראשונים, בתחלה אינו שואלו
ק' כסף ולבסוף שואלו ק' כסף, ואותם אנשים
חכמים שחולקים עליו מודים הם שהוא אלהים
חיים ומלך עולם אבל יש לו נידה והילוך ועמידה
וכעס ורצון, שהרי קראי מסייעים להם ולא יאמרו
משלים הם מליצה הם, ולא יצטרכו לומר ברא
צורות וקראם בשמו הנקראים ה', כו' כי רב
סעדיה היה בימי חכמים הגדולים והוא היה
קדמון אחר האמוראים(?) ובדברים שנכנס לחקור
ולפרש כדבר שלא נשתדלו ראשונים היו חכמי
הדור חלוקים עליו כדי שלא לחלוק על התורה
ודברי רבותינו מדברים דתמיהי בהן אנשי, והם
לא עשו מזה ספרים ולא כתבו דעתם וראיותיהם
וספר האמונות מזכיר דבריהם סתם ואינו מזכיר
שמותם וגם מעט וברמז, ודע כיון שהזכירם
בספרו שהיו אנשי תורה ואנשי חכמה, אבל ס'
האמונות היה בעל לשון חדה והיה בא מרחוק
לדבר על הדבר שהיה רצונו בו ולהבהיל במשלים
ובמליצות כדי לדחות תשובות של אחרים,
וחכמות המשימים(?) וסברות וקבלות שלהם הוא
הרבה, וכתב ופסק כמותו ואפילו בדבר שמכנס
פילא בקופא דמחטא, כי כל לומדי תורה והתלמוד
והאגדות לא יודו לדבריה, עכ"ל.

ויש להוסיף שגם בתשובת הגאונים, ליק,
סי' כ"ח מובא לעיל אחרי שרה"ג מפרש הגמ'
כתב: "ויש בו דעות אחרות ודברים אחרים" וכו'.
הרי שבזמנם ג"כ ידעו משיטות אחרות בפי'
הענין.

בורא אין בריה יודעת לא מלאך ולא שרף, וגם
מקומו לא נודע דכתיב ברוך כבוד ה' ממקומו
כמו שאמרו רבותינו בפרק אין דורשין (י"ג),
אבל ידענו שהוא אדון על כל ושכינתו בגבהי
מרומים במקום שאין רשות ושליט לא לחיה ולא
לשרף, ובשביל שמוראו על כל הגדולה והקדושה
ומזדעזעים מפניו כל צבא עליונים, שואלים
מקצתם למקצתם איה מקום כבודו, כסבורים מה
שמזדעזעים שהוא בעיניהם או קרוב להם או אם
הוא בצד מזרח או במערב להיות פונים כנגדו
ולומר שבחו, וכנגדם אומרים ברוך כבוד ה'
ממקומו, כלומר, אל תשאלו ממנו, כי הוא ומקומו
נעלם ממנו, כי הוא בגובהי מרומים, ובשוחזר טוב
שאפילו חיות טעונות כסא כבוד אינן יודעות
מקומו ומה החיות אומרות ברוך כבוד ה' ממקומו.
(טז) עמ' 77: השתא וכי נכון לשום מאמין
התורה לומר דברה תורה כלשון בני אדם ועל
עיקר התורה לומר היא חדה ומשל; ועוד עשה
פטופטים שלו, ולא שלו הן, כי הראשון שהתחיל
לדקדק בהיות של הקב"ה, [הוא] ספר האמונות,
ועל זה עלה וכתב [רמב"ם] שהוא עושה מעשה
בראשית, חלילה לקדושים אשר בארץ ליגע בבבת
עינם, כי על זה נאמר הוי רב את יוצרו; אך
מעשה בראשית הם כאשר פירשו לנו רבותינו
דרשות של מעשה אלהינו והשמות הקדושים
היוצאים מן הפסוקים שאין להם פיות ראויין
להוציאן ולהגות בהן, כי הזהירו רבותינו להגות
ולהרהר במעשיו הנוראים כגון מעשה בראשית
ומעשה מרכבה, אבל ליכנס בתוך אש אכלה אש
מי רשאי ליכנס גופו ונשמתו ולינצל.

(יז) עמוד 97: הנה כמה גידוף הוא זה
שסבורים למצא היות קדושתו בדעת קלה וקצרה
ועוסקים בזה וסבורים בשביל כן להגיע לדיבוק.
ובעיני נראה שמחליפין הודאה ושיר היתוד
שעשה ר' בצלאל מחכמת ספר האמונות, האומרו
בחרוזים המדברים כיצד הווייתו בכל והרי זה
מחרף ומגדף, דבר שלא יצא מפי תנ"ך ודברי
רבותינו, ולא עוד אלא שמכחישין אותם כאשר

ולא ישיבה ולא קנאה ולא תחרות ולא עורף, וראה מ"ש במאמר היחוד שלו. וברש"י שם לא עורף, דלכל צדדיהן יש להם פנים. ומ"ש רש"י לא עמידה, לא גרסין, נראה משום דמבואר שם סמוך לזה, א"ל מ"ט כי חזיתיה לא קמת מקמיה. ובהגהות מהרצ"ה חיות לא העיר בזה וכ': אולי משום דמצינו שרפים עומדים ממעל לו. ובאוצר הכבוד גורס רק: אמר גמירא שלמעלה לא ישיבה ודלמא ח"ו כו'. ובמהרש"א שם וז"ל: וה"נ הכא דאע"ג דליכא ישיבה למלאכים כי אם לבדו ית' ב"ה כמ"ש ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים וגו'. מבואר מכל הנ"ל שהם לא פרשו הגמ' כפירושו של הרמב"ם. ולדעת רמב"ח מגמ' זו ראייה להיפך, מדלא אמר מפורש רבותא יותר שאין לו נידה וניעה שכבר כולל הכל, וכן לפירש"י ומהרש"א מבואר דלא כהרמב"ם. וראה תוס' ע"ז מג. ד"ה לא.

רבינו בכור שור ¹²³⁴⁵⁶⁷ והנה בעיקר שיטה זו מצאתי לו חבר בא' מהקדמונים, רבינו יוסף בכור שור על הפסוק (בראשית א, כו) בצלמנו כדמותנו: שהיא מאוימת להיות מושל ושליט על כל, ולא שזו דומה לזו, כי איך לתת דמיון ודמות ותמונה למעלה, כדכתיב כי לא ראיתם כל תמונה, וכן אל מי תדמינו ואשוה וכמו אל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו. ובאיוב הוא אומר העיני בשר לך אם כראות אדם תראה, בתמיה. ומה שאמר הכתוב עיני ה', הדום רגליו, יד ה' אינו אלא לשבר את האזן שיבין בראייה בהלוך ובלקחתה דאין דרכם רק בעינים ורגלים וידיים לפי שלא ראה מעולם אדם עניין אחר, ומה שכתב (יחזקאל א') ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם, כך היה נראה בעיניו על עניין החזון, כמו חלום שנראה לו שהוא רואה ואינו רואה, דהא כתיב כי לא יראני האדם וחי, כלומר, ולא שום דבר חי, ונדמה לו כאדם שלא להבעיתו בדבר שאינו רגיל לראות, שהקב"ה ופמליא שלמעלה מדמין עצמן בכל עניין שירצו

(ט) מענין מאד שר' משה תקו בכתב תמים מתנגד גם כן לספר שיעור קומה ומתקרב בזה להשקפת הרמב"ם. וז"ל בעמוד ס"א: וכן בשעור קומה שכתוב במדרש א"ב דר' עקיבא "אין לדבר קץ ולא סוף ולא שיעור". אם הוא בר סמכא, כיון שלא נמצא בתלמודינו ולא בתלמוד ירושלמי ולא במדרשים הגדולים, כי יש ספרים שזייפו המינים להטעות את העולם כמו פרק שירה, וכתוב בסופו "כל מי שהוגה בו תמיד זוכה לכך וכך ופלוגי ופלוגי ערבים". וכן מה שכתוב בספר שם האברים. "כף הימין כך שמו ושל שמאל כך שמו". ובסוף הדברים: "כל מי שידוע רז זה אמר ר' ישמעאל אני ועקיבא ערבים בדבר שבעולם הזה הוא בחיים טובים". ואין להאמין, כי כותבים כך כדי להחזיק דבריהם. וכבר שמענו מרבותינו כי ענן המין וחביריו היו כותבין דברי מינות ושקר וטומנים בקרקע ואח"כ היו מוציאים אותם ואומרים כך מצאנו בספרים הקדמונים. על כן כל אדם אם דעתו מתבהלת בדברים החצונים יניחם במקומם ואהבת השם ברוך הוא לא סתור ממנו, ע"כ. כנראה לא היה לפניו כל דברי הראשונים שהבאתי לעיל.

פרק ה'

שיטתו של ר' משה בן חפדאי הנקודה המרכזית של שיטת ר' משה בן חסדאי שהבאתי לעיל פ"ד אות א. מתבטאת בזה שהוא אומר "וכשרצונו כו' מראה עצמו בקומה זקופה כו' ופעמים כו' בלא דמות". כלומר, כשרוצה גם בדמות. כן כותב באות ד': נראה בדמות קומת אדם. כן מה שכותב שם "ויש לו נידה וניעה". הרס"ג והרמב"ם לפי שיטתם מחליטים שאין לו להבורא ניעה ונידה. והרמב"ם בפיהם"ש סנהדרין פ"י יסוד שלישי, פ"א מיסודי התורה הי"א, מו"נ ח"א פנ"ד, מביא הגמ' חגיגה טו: גמירי דאין למעלה לא עמידה